

Wetenschap&Onderzoek

Rio 2016: the most perfect imperfect Games

De 28ste Olympische Spelen vonden van 5 tot en met 21 augustus 2016 plaats in het Braziliaanse Rio de Janeiro. Een maand later werden de Paralympische Spelen georganiseerd. Het was de eerste keer dat het evenement op het Zuid-Amerikaanse continent plaatshad. Hoewel de Olympische Spelen nog steeds tot de verbeelding spreken, klinkt de afgelopen jaren ook steeds luider de vraag of de Spelen hun miljardeninvesteringen wel waard zijn. Levert het onderdak bieden aan dit feest de gastheer wat op, of zijn het vooral het IOC en zijn sponsors die van het evenement profiteren? In dit artikel maken we de balans op en stellen we de vraag: Hadden de 28ste Spelen ook betekenis voor Brazilië, en voor Rio de Janeiro?

DOOR PAUL HOVER & KOEN BREEDVELD

Het is goed om stil te staan bij de context waarin Rio 2016 zich afspeelde. De afgelopen decennia was het land een monarchie, een republiek en een federatie. Het BNP per hoofd van de bevolking bedraagt 14.000 euro (Nederland: 47.000), en op de ranglijst van meest ongelijke landen neemt het een weinig eervolle zestiende plaats in (Nederland: 140ste). De jaren voorafgaand aan de Spelen waren voor Brazilië economisch roerige tijden. Toen Rio in 2009 de organisatie-rechten van het IOC kreeg toegewezen, ging het de stad en het land voor de wind. In de jaren daarna raakte de economie in verval, kwamen nieuwe grootschalige corruptieschandalen aan het licht en werd het land teruggeworpen in de positieve flow die was ingezet. De directeur van het organisatiecomité vatte het contrast als volgt samen: *"We won the right to hold the games in what was the best time for Brazil in 50 years, and we are delivering it in the most complicated during the past 50 years."*

De Spelen van 2016

In de aanloop naar de Spelen kampte de stad met de nodige uitdagingen. Met name de achterstand van de bouw van de accommodaties en de infrastructuur, het zikavirus en de vervuilde Baai van Guanabara baarden het organisatiecomité en het IOC zorgen. De beginfase van de Spelen werd gekenmerkt door lange wachtrijen en een 'verdwaalde' kogel die een bus met journalisten trof, gelukkig zonder dodelijke afloop. Daarnaast speelden verkeersinfarcten de organisatie parten. Na deze strubbelingen verliepen de Spelen vrij geruisloos. Grootschalige incidenten bleven uit. Het IOC betitelde de Spelen in Rio na afloop als *"the most perfect imperfect Games"*.

De Paralympische Spelen werden gekenmerkt door financiële zorgen. Desondanks werden de Paralympische Spelen betiteld als *"the People's Games"*. Op zaterdag 10 september kwamen er 170.000 bezoekers naar het olympisch park, meer dan op de drukste dag van de Olympische Spelen (157.000), met dank aan het betaalbare prijskaartje.

Thuisvoordeel?

De totale investeringen voor de Olympische en Paralympische Spelen worden geschat op 13,7 tot 18,6 miljard dollar. Daarmee vielen ook deze Spelen duurder uit dan begroot. In 2015 werd geschat dat de kosten 34 procent hoger zouden uitvallen dan begroot. 2 tot 3 miljard dollar had betrekking op het budget van het organisatiecomité (het OCOG) en is gebruikt voor de organisatie van het evenement zelf. Dat deel is privaat gefinancierd (mede door het IOC). De rest van het bedrag betreft hoofdzakelijk investeringen in infrastructuur.

Evenals eerder bij de Chinezen en de Britten, gold ook voor de Brazilianen dat zij het 'thuisvoordeel' wisten om te zetten in prestaties. Met negentien medailles, waaronder zeven gouden, reikte het land tot de dertiende plaats in het medailleklassement, de hoogste positie in de afgelopen drie decennia. Het Braziliaanse paralympische team behaalde een achtste plaats in de medaillespiegel, één positie lager dan in Londen in 2012, maar hoger dan de eerdere posities in de afgelopen drie

decennia. De indrukwekkende prestaties van de 'eigen sporters' hebben onmiskenbaar bijgedragen aan een positieve beleving van de Spelen door de Brazilianen.

Infrastructurele legacy

Positief belicht vormen de 32 olympische accommodaties in Rio (en de vijf op andere plaatsen in het land) een potentieel decor voor nieuwe sportevenementen. Van het nieuwe netwerk van bus-, lightrail- en metroverbindingen hebben Brazilianen nog lang profijt. De Spelen hadden een katalyserende werking op het havengebied. De historische haven was tien jaar voor de Spelen nog een onveilig, onaantrekkelijk en verloederd stadsdeel. Het Porto Maravilha-project bracht daar verandering in en maakte het gebied aantrekkelijk. De eyecatcher in het gebied is het in 2015 geopende futuristische Museu do Amanhã (Museum van morgen).

Het leeuwendeel van de olympische investeringen is gedaan ten behoeve van accommodaties en infrastructuur. De investeringen voor infrastructuur waren echter met name gericht op het optimaal faciliteren van de bezoekersstromen tijdens de Spelen, en op het bedienen van het meer welvarende deel van Rio. Vanuit die optiek lijken de Spelen van Rio meer op die van Peking (2008) dan op die van Londen (2012). Rio is ook niet goed te vergelijken met die andere veelgenoemde ruimtelijke *best practice*: de Spelen van 1992 in Barcelona. In de Catalaanse stad joegen de Spelen de reeds bestaande ruimtelijke plannen aan, terwijl in Rio de volgorde omgekeerd was.

Tot een van de legacydoelen van de Spelen behoorde de verbetering van de leefomstandigheden in de circa duizend favela's. Het programma Morar Carioca is hiervoor in 2010 ontwikkeld en had een uit-

De Spelen van 2016 lijken eerder een voortzetting van de status quo dan een breuk met het verleden

hangbord voor sociale legacy moeten worden. De gedwongen huisuitzettingen van 11.000 families die met het programma waren gemoeid, betekenden voor sommige inwoners een vooruitgang, maar voor anderen vooral een schrijnend verlies aan verworvenheden. Al met al heeft Morar Carioca op beperkte schaal tot successen geleid. Amnesty International betitelde de Spelen als een gemiste kans: *"Brazil has lost the most important medal at play during Rio 2016: the chance to become a champion on human rights."*

Milieu en wetgeving

In het bid voor de Spelen werd goede sier gemaakt met voornemens om met de Spelen verbeteringen in het milieu door te voeren. Er zouden 24 miljoen bomen worden geplant om de erosie tegen te gaan. Daarvan zijn er uiteindelijk 'maar' 5,5 miljoen gerealiseerd. Verder waren er beloftes om de structurele watervervuiling tegen te gaan

die de Baai van Guanabara van al zijn idylles berooft, maar ook hierin is niet de vooruitgang geboekt die was beoogd. De Spelen vormden verder een aangrijpingspunt om anticorruptiewetten (versneld) te implementeren. Ook hierin zijn bescheiden stappen gezet.

Sociale legacy

Rio 2016 vormde de apotheose van een serie internationale sportevenementen. Zonder succes kan die strategie niet worden genoemd. De stad heeft inmiddels een leidende positie waar het gaat om de organisatie van internationale sportevenementen. In de 'Global Sports Cities Index' van onderzoeksbureau Sportcal neemt Rio in april 2017 de tweede plaats in, na London en vóór Tokio. Uniek voor Brazilië was de samenwerking tussen nationale, regionale en lokale overheden binnen de Autoridade Pública Olímpica (APO). De APO had een coördinerende rol bij het opleveren van de accommodaties en infrastructuur. De opzet van de APO kan als een leereffect worden bestempeld van de Pan American Games en Parapan American Games uit 2007.

De Braziliaanse overheid benoemde rond de Spelen vier legacyprogramma's: Segundo Tempo (verhoging sportdeelname); Mais Educação (verbetering sportinfrastructuur op scholen en stimulering fulltime onderwijs); Esporte e Lazer da Cidade (bevordering sociale doelen via sport); en Transforma (verbreding schoolsport en promotie olympische waarden). Deze programma's hebben aantoonbaar miljoenen Brazilianen bereikt. De beschikbare gegevens wijzen erop dat deze programma's zonder de Spelen in Rio waarschijnlijk niet (in de gerealiseerde omvang) plaatsgevonden zouden hebben. Budgetten en doelen waren echter niet voor elk programma even duidelijk omschreven, waardoor een evaluatie (en oordeel) niet goed mogelijk was. Investerings in topsport bleken tot op zekere hoogte een aanjager voor investeringen in de breedtesport, maar of dit ook heeft betekend dat meer mensen aan sport zijn gaan doen, blijft ongewis. De overwegende indruk is echter dat met Rio vooral de belangen van de hogere inkomensgroepen, projectont-

wikkelaars, grondbezitters en vooraanstaande politici zijn gediend.

De speciale politie-eenheid die eind 2008 in het leven werd geroepen om de criminaliteit in favela's te verminderen, de Unidade de Polícia Pacificadora (UPP), boekte positief resultaat: wijken werden veiliger, de leefbaarheid verbeterde en er ontstond een nieuwe middenklasse. De favela's waar de UPP werd ingezet, lijken echter vooral geselecteerd op basis van hun strategische ligging (nabij belangrijke locaties voor de Spelen). De eerste favela waar de UPP actief werd, Santa Marta, werd een uithangbord voor het gevoerde beleid. Dit leidde tot grote toeristenstromen alsmede prijsstijgingen. Critici refereren aan Santa Marta als de Disneyland-favela. Ook de inzet van de UPP bleek echter niet duurzaam. Na de Spelen is de UPP-inzet teruggedroefd, en hebben criminaliteit en geweld weer meer vrij spel gekregen.

De voorlopige legacy van de Paralympische Spelen lijkt vooral een positieve verandering te zijn in de houding ten opzichte van mensen met een beperking. Ook zijn in Rio honderden bussen geschikt gemaakt voor mensen in een rolstoel, hebben stations liften gekregen en is het aantal rolstoelvriendelijke taxi's toegenomen.

Leren van Rio

De burgemeester van Barcelona maakte ooit onderscheid tussen twee soorten Olympische en Paralympische Spelen: *"the games that serve the city"* en *"the city that serves the games"*. Rio 2016 lijkt vooralsnog eerder het laatste dan het eerste te zijn. De Spelen van 2016 brachten drie grote zwaktes van het concept van de Spelen aan het licht. Ten eerste: het lange tijdspad van de investeringen voor de Spelen, dat moeizaam in de pas loopt met de strategische beleidsagenda's van steden en landen. Ten tweede: de relatief hoge bijdrage van de belastingbetaler, die lang niet altijd niet in verhouding staat tot de baten die men daarvoor terugkrijgt - ook wel benoemd als *"profits are privatised, costs are socialised"*. Ten derde waren er ook in Rio de grote

verwachtingen en beloftes die soms wel, maar vaker niet of slechts ten dele waargemaakt konden worden.

De Spelen van 2016 lijken daarmee eerder een voortzetting van de status quo dan een breuk met het verleden. Er dreigen wederom nieuwe witte olifanten te ontstaan, mensenrechtenorganisaties drukten weer op de alarmbel en miljoenen Brazilianen uit honderden steden protesteerden tegen de enorme uitgaven aan de Spelen (en het WK voetbal). Het verdeelde karakter van Rio en de grote sociaaleconomische ongelijkheid zijn bovendien moeilijk te rijmen met de investeringen voor de Spelen.

Tegenover deze kritiek kan worden gesteld dat ook voor Rio geldt dat de Spelen stad en land zeker het nodige hebben gebracht. De infrastructuur is verbeterd, er is geïnvesteerd in de sociale programma's, het land stónd in de schijnwerpers en de Spelen wáren een feest. Die

De infrastructuur is verbeterd, er is geïnvesteerd in de sociale programma's, het land stónd in de schijnwerpers en de Spelen wáren een feest

legacy had nog groter kunnen zijn als het land niet was geconfronteerd met een economische en politieke malaise. Om die reden benadrukken Braziliaanse onderzoekers dat de Spelen voor Brazilië niet als eindpunt moeten worden gezien, maar dat ze een startpunt vormen om op voort te bouwen. Wanneer Brazilië weer in politiek en economisch rustiger vaarwater terechtgekomen is, ligt de weg open om, zoals in de bidfase werd beoogd, de stap te zetten richting *"the ultimate legacy games"*. ●

Column

OranjeLeeuwinnen

➊ KOEN BREEDVELD

Op 16 juli vindt in Stadion Galgenwaard de aftrap van het EK voetbal plaats. Het EK vrouwenvoetbal, wel te verstaan. Gespeeld in kleinere stadions dan bij de mannen, door vrouwen die minder geld verdienen dan de mannen, en met minder media-aandacht omgeven.

De vanzelfsprekendheid waarmee naar het toernooi van de mannen wordt verwezen als 'hét EK' laat zien dat seksegelijkheid in de sport nog een lange weg te gaan heeft. Toch staat de tijd niet stil. Dumoulin werd dit voorjaar gefeliciteerd als derde Nederlandse winnaar van een grote wielronde, na Janssen en Zoetemelk. Maar lang duurde het niet of er werd gemereerd dat Marianne Vos en Anna van der Breggen de Limburger toch echt waren voorgedaan. Verder

zijn de 'OranjeLeeuwinnen' inmiddels graag geziene gasten in de talkshows, zendt de NOS (een deel van de) wedstrijden live uit, en besteedt ook de schrijvende sportpers meer en meer aandacht aan vrouwenvoetbal.

Vanuit commercieel oogpunt is het niet meer dan logisch dat vrouwentopsport meer aandacht krijgt. Vrouwenvoetbal is een van de snelst groeiende takken van sport. De talrijke vrouwelijke fitnessers en hardlopers hebben het hart (en de portemonnee) van de sportmarketeers al lang gestolen. Kijk hoe de schappen in de sportwinkels gevuld raken met kleurrijke tenues en matchende setjes, en je realiseert je dat vrouwen-sport gewoon *big business is*.

Maar belangrijker: meer media-aandacht doet recht aan de inspanningen van vrouwelijke atleten. Er is

geen enkele reden om aan te nemen dat die inspanningen minder groot zijn dan die van hun mannelijke evenknieën. Zeker geldt dat voor de vrouwelijke topsporters die tussen hun medailles door ook nog kinderen hebben gebaard. Hoezo, zwakke geslacht? En toch begrijp ik waarom de beloning en media-aandacht voor vrouwensport achterblijft en altijd zal achterblijven bij mannensport. Uiteindelijk draait het in de sport om machtsvertoon: om de snelste, de hoogste en de sterkste, en voor de media: om de spectaculairste. Biologische verschillen zijn daarmee in het nadeel van vrouwen. Is dat eerlijk? Nee. Maar wie heeft ooit gezegd dat sport eerlijk is? ●

Koen Breedveld
Directeur Mulier Instituut